[illegible]
библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 112 (13112) | 1986 чылдың май 11, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң май 8-те болган хуралынга продукция шынарын үндезини-биле бедидериниң талазы-биле хемчеглерни чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр кылып үндүрер продукцияның техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидеринче угланган организастыг, экономиктиг болгаш эрге-хоойлу хемчеглер комплекизин боттандырып чорудары айтып турар. Министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның күш-ажылчы коллективтериниң продукцияны кылырының бүгү чадаларында ооң шынарын үндезини-биле экижидери дээш харыысалгазын күштелдирерин ында көрүп турар. Чаа техниканы чогаадып-кылып турар организацияларга онаажыр тодаргай сорулгаларны айыткан. Чаа кылдыныг машиналарның, дериг-херекселдерниң, материалдарның болгаш приборларның делегейниң эң бедик чедиишкиннеринге дүүшкен азы олардан ашкан турары байдалды чедип алыр алыс сорулга салдынып турар.

Техниктиг контроль албанының ролюн болгаш бүрүн эргелерин улам бедидип, бүдүрүлге черлеринге ССРЭ-ниң Күрстандартынга чагыртказ ведомстводан дашкаар күрүне хүлээп алыышкының албанын тургузар. Бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларының шынарынга экономиктиг бараларының болгаш идиг бериишкиннериниң салдарын күштелдирериниң улуг кичээнгейни салган.

Айыттынган хемчеглерни боттандырып чорудары партия болгаш совет органнарының, хөй-ниити организацияларының онза сагыш салыр чүүлү болурун СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. Ак сеткилдиг, кызымаккай ажылдакчы кижи» доктаамал деткимчени, бра» кылыр кижи бүрүүдээр апаар ындыг моральдыг байдалды күш-ажылчы коллективтерге тургузары эргежок чугула боор турар. Продукцияның бедик шынары дээш демиселди хөй-нииттиң массалыг шимчээшкини болдургаш, бо херекке он ийиги беш чылда-ла шиитпирлиг өскерлиишкинни чедип алыр херек.

Улус ажыл-агыйының адырларынга автоматтыг ротор болгаш ротор-шуудуруглуг шугумнарны шиңгээдип ажыглаарын дүргедедири-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хөй катап бедидерни болгаш продукцияның шынарын экижидерин хандырар аргалыг эртемниң болгаш техниканың ол чугула угланыышкынын чедир үнелевес чоруктарын болдуруп турарын демдеглээн. Аңаа холбаштыр роторлуг болгаш ротор-шуудурулга шугумнарын бүдүрүп үндүрериниң көвүдедир угланыышкыннарын тодараткан. Оларны кылып тургузарынга машина тудуушкунунуң кол-кол министерстволарын хаара тудуп турар. Чогуур ажылдарга эртем удуртулгазын болгаш угланыышкынын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни көрүп турар. Ындыг шугумнарны төлевилээр, белеткеп кылыр болгаш ажыглаар талазы-биле специалистерни белеткээриниң, ол ышкаш инженер кадрларының мергежилин бедидериниң талазы-биле программаны кылган.

Областың үлетпүр бүдүрүлгелериниң техниктиг эде чепсеглээшкинин дүргедедир талазы-биле СЭКП Ленинград обкомунуң саналын чугаалажып көрген. Ленинградтың партия организациязының удуртулгазы-биле бар бүдүрүлге күчү-шыдалын эң долу ажыглаар, ээлчеглиг чоруктуң коэффициентизин бедидер, ажылдап турар бүдүрүлгелерде кол технологтуг дериг-херекселдерни чаартырының эң таарымчалыг хуусааларын салыр, чаа тудугларны кызыдып тургаш, техниктиг эде дериишкинге болгаш чаартылгага ажыглаары-биле тускайлаан акша-хөреңгиниң үлүүн улгаттырар талазы-биле ажылдарның чугулазын болгаш чогуур үезинде боор турарын демдеглээн. Кол технологтуг дериглерниң ажыглалының ажыктыг чоруун улгаттырарының улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузазын кичээңгейге алгаш, бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидер болгаш Ленинградтың база Ленинград областың бүдүрүлге фондуларын чаартырын дүргедедир талазы-биле вемелде базымнарны кылыры-биле ол сорулгаларга тускайлаан капитал салыышкыннарының угланыышкынын тодарадырын чогуур министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга Политбюро сүмелээн.

Политбюро Чернобыль АЭС-инге болган аварияның чедирген уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдың чоруп турарының дугайында чазак комиссиязының дыңнадыын чугаалашкан.

Комиссия, ол чериң партия болгаш совет органнары аварияның чедирген уржуктарын ажып эртип, чайладыр дээш эргежок чугула хемчеглерни шалыпкын ёзу-биле ап турарын демдеглээн. Совет кижилер нарын байдалдарда бедик медерелдиг, шыдамыккай болгаш эрес-шудургу чоруун көргүзүп турар. Станцияның ажылдакчылары, эртемденнер, инженер-техниктиг болгаш медицина ажылдакчылары, алдынын турар хемчеглерге киржип турар бүгү-ле кижилер — ак сеткилдиг, кызымаккай ажылдап турар. Көжүртүнген кижилер шуптузу кыска үениң иштинде чурттаар оран-бажың, хып-хем, медицина дузаламчызы-биле хандыртынган. Кожа хелбээ районнарның чурттакчылары оларны чүректиң ханызындан сагыш човап хүлээп ап турарлар.

Чернобыльдың атомнуг электри станциязының зоназында бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылдакчыларының ажыл төлевириниң болгаш материалдыг хандырылгазының байдалының дугайында доктаалды СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Ында түр үе иштинде көжүртүнген чонну ажыл-биле хандырарының, оларга караҗаны эгидериниң талазы-биле, аварияның чедирген уржуктарын узуткаары-биле холбашкан ажылдар дээш күш-ажыл төлевириниң талазы-биле немелде хемчеглерни көрген. Чижээ, АЭС-тиң зоназында ажылдап турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның коллективтеринге материалдыг идиг бериишкинниң немелде фондуларын тургускан. Өскээр көжүртүп турар хамаатыларга халас акша дузаламчызының, идик-хеп болгаш бирги черге-ниң эргежок чугула өске-даа чүүлдерни садып алырының, оларның аъш-чемин болгаш орук хөлезизин төлээриниң акша-хөреңгилерин тускайлаан. Авария үезинде азы ооң чедирген уржуктарын узуткап турар үеде ажылдаар арга-шинээн чидиргени дээш акша дузаламчызын күш-ажыл стажы болгаш ажылдап турар чери хамаанчокка ортумак ажыл төлевириниң хемчээли-биле бээри доктааттынган. Чугула херек апарганнарны санаторий-курорт эмнелгезиниң халас путёвкалары-биле хандырар. Көжүртүнген кижилерниң Чернобыльдың атомнуг электри станциязының зоназының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдакчыларының ажыл-амыдыралының байдалдарын экижидер талазы-биле өске-даа хөй хемчеглерни көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ажыл-агый механизмин улам сайзырангайжыдары болгаш чурттуң бүдүрүкчү күштерин сөгжүдери-биле ол ышкаш Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң тайбыңны хандырарынче болган бүгү күрүнелер-биле кайызынга ажыктыг чаагай харылзааларны хандырарынче угланган даштыкы политиктиг угланыышкыны-биле холбашкан өске-даа айтырыглар талазы-биле шиитпирлер хүлээп алдынган.

ЧОННУҢ УГААН-МЕДЕРЕЛИНГЕ МӨҢГЕДЕ АРТАР

Май 9-та—Кремль ханазының баарында Билдинмес солдаттың хөөрүнче шуушкан чоннуң ужу-кыдыы көзүлбейн турган. Ол дээрге бүгү улустуң ыдыктыг чери, бистиң мөңге тураскаалывыс...

Москва гарнизонунуң шериглериниң колонналары тыскаалгаш, ырҗым турупкан. Фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннарга алдаржаан кезектерниң болгаш каттыжыышкыннарның дайынчы туктары оларның кырынга киискип турган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов, ССРЭ-ниң камгалал министриниң орзалакчылары, кеску шериг начальниктери дайындан ээп келбээн совет дайынчыларынга чырыткылыг тураскаалынга мөгейип, оларга ёзулал кылыр дээш келгеннер.

Кажыыдал аялгазы чаңгыланып турда, хөөрге венокту салган. Ооң чиңгир-кызыл кожаазында мындыг сөстерни бижээн: «Совет Чепсектиг Күштерден Билдинмес солдатка. 1986 чылдың май 9».

Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизиниң аялгазы байырлалдыы-биле чаңгыланган. Москва гарнизонунуң кезээ Билдинмес солдаттың хөөрүнүң мурну-биле, маадырлыы-биле өлгеннерге ёзулал кылып, дең-дески чыскаал-биле эрткен.

Тиилелге байырлалының хүнүнде Билдинмес солдаттың хөөрүнге СЭКП МХК-дан болгаш Моссовет күүскомундан, СЭКП-ниң МК-зындан болгаш Мособлсоветтиң күүскомундан веноктарны база салган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП МХК-ның бирги секретары Б. Н. Ельцин, СЭКП МХК-ның болгаш МК-зының секретарьлары база бюро кежигүннери, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, ажылчы чон төлээлекчилери веноктар болгаш чечектер салырының ёзулалынга киришкеннер.

(СЭТА).

МИНУТАНЫҢ ЫРҖЫМ ЁЗУЛАЛЫ

Маадырларга четтиргелиг илереткен тураскаалдың чырыы-биле, бистиң ынакшылдывыстың, бистиң кажыыдалывыстың чырыы-биле маадырлыы-биле өлген дайынчыларның аттары херелдензин...

Дайын бистиң чээрби миллион кижилеривистиң амы-тынын алган. Он-он чылдар эрткен, ынчалза-даа улустуң чүректеринде ол чидиригден качыгдал соҗургавайн турар. Тулчуушкуннар шөлдеринден төрээн черинге ээп келбээннерге, социалистиг Төрээн чурттуң, бүгү кижи төрелгениң ат-алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын берген кижи бүрүзүнге бистиң четтириишкинивис база-ла кандаар-даа аажок улуг.

Бистиң чуртувус май 9-та фашизмге удур демиселге маадырлыы-биле өлгеннерниң чырыткылыг тураскаалын сактып, минута иштинде ыыт чок, ырҗым ёзулал кылган. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң дамчыдып турганы аялгалар-биле чергелештир мындыг сөстер чаңгыланган:

«Тараа шөлдериниң шимээнинде, чаа тудугларның даажында, улуг байырлалдың тиилелгелиг маршыларында — оларның үннери дыңналыр, салгалдарның солчуушкунунда оларның амыдыралы үргүлчүлеп турар».

19 шак. Минута иштинде ырҗым эгелээн. Телевизорларның экраннарында — Кремль ханазының баарында Билдинмес солдаттың хөөрүнде мөңге от чайнап турган.

Бистер эрткен чылдарда дег, моон соңгаар кезээде-ле ындыг болуру ышкаш, дайындан ээп чанып келбээн чаңгыс полкка турганнарывыска, өңнүктеривиске, эштеривиске, төрелдеривиске чырыткылыг тураскаалдың баарынга бажывыс мөгейтип турар бис.

Маадырларга мөңге алдар!

(СЭТА).

БАЙЫРЛАЛ САЛЮДУ

Май 9-туң байырлал кежээзинде маадыр хоорай Москваның кырында дээр янзы-бүрү фейерверк оттар-биле чырыткыланган. Бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы үтер-бооларның үжен дааштаашкыны-биле бүгү улустуң байырлалын демдеглээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 41-ги чылы оон демдеглээри-биле салютту ол ышкаш эвилелдешкен республикалар найысылалдарынга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Смоленскиге, Мурманскиге, маадыр-шивээ Брестиге, ол ышкаш Калининград, Львов, Донда-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга база кылган.

(СЭТА).

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Дөртен бир чыл бурунгаар бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москваның дээринче салюттарның эмне-тикчок оттары дүндүүштелип үнүп, совет улустуң фашизмни тиилээниниң дугайын бүгү кижи төрелгетенге медээлээн. Оон бээр чылдын-на чуртувустуң булун бүрүзүнге улуг Тиилелгениң байырлыг ёзулалдары эр-

(Төнчүзү 4-кү арында).

Хандырылгаңар кандыгыл?

СӨС БИЛЕ АЖЫЛ-ХЕРЕК КАРЫШПАС

Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелери бо чылдың эгезинден экономиктиг чаа негелделер ёзугаар ажылдап эгелээн. Ажыл-агыйның чаа байдалдарында коллективтиң канчаар ажылдап турарын база партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдаар дээш эде тургустунуушкунунуң бүдүрүлгеде канчаар эгелээнин чугаалап бээрин Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Б. Д. Хемер-оолдан дилээн бис.

— Районнуң чурттакчыларынга чедирип турарывыс амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын улам экижидер сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Көдээниң ишчилерин амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын совхозтар төптеринде тургустунган комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларын дамчыштыр ап турар. Пунктуларның ажылының ажыктыы, шынарын бедидери — көдээниң ишчилериниң хандырылгазын экижидеринге чугула чүүл. Ынчангаш оларның ажылын экижидеринче улуг кичээнгейни угландырып келген бис. Бүдүрүлге эргелелинден бөдүк — быжыгыы, чурук тырттырар кижи, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септээр, идик септээр мастерлер, парикмахер совхозтарже үнүүшкүннерни доктаамал кылып турар. Эки ажылдыг пункт дээш чарыш түңнелин айлап, кварталдап үндүрүп турар бис. Эөр-Хавакта И. Хертек эгелекчилээн комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузу бо чылдың эрткен кварталының түңнели-биле чарышка мурнаан. «Кара-Хөл» совхозта К. Ооржак эгелекчилээн пунктунуң ажылдакчылары амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чаңгыс чер чурттугларынга багай эвес чедирип турар. Хепти химиктиг арга-биле аштадырын, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септээрин мында эки организастаан. Ооң аңгыда хепти мында чагыг ёзугаар даарап турар. Республика чарыжынга эрткен чылдың түңнели-биле бо пунктунуң үшкү черни ээлээн — коллективтиң багай эвес ажылын херечилеп турар. Амыдыралдың нарын дериг-херекселдериниң септелгезин организастап турарын бисте ниитизи-биле багай эвес. Чугула айтырыгларның бирээзи ол болгай. Мастеривис Б. Шагаалан бар арга-курлавырларны ажыглап, чагыглар күүселдезин саадатпас дээш ажылдап турар. Хууда алган планныг онаалдазын ол айда 150 хуу чедирип турар. Чурук тырттырар мастер комсомолчу Λ. Чарыкчык бирги кварталда көрдүнген планын ийи катап ажыр боттандырган. Совхозтарже мастерниң үнүүшкүннериниң хөй, хууда бүдүрүлге көргүзүглеринге ооң салдарлыг болуп турары чугаажок.

Районнуң ажыл-ишчилеринге амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирип турарывыс негелделге ам-даа дүүшпес, четпестер бар. Хандырылганың бедик культуразын чедип алдынмаан. Шынарже кичээнгей салыры негеттинип турар. Чаа арга — экономиктиг чаа негелделер-биле ажылдап эгелээнивис — ачы-дуза чедирилгезин экижидип, бар четпестерни чайладыр арганы бээр. Коллективте ажылдап турар кижилерден негелде күштелген. Мооң мурнунда турганы ышкаш, ооҗум хөөннерге алзы бээр чүүлдерден уштунмас болзувусса, чаа негелде ёзугаар ажылдаары берге апаарын билип турар бис. План күүселдези, харын-даа бригаданың шалыңы кылдынган ажылдың түңнелинден хамааржыр болганда, чагыгны ооң ээзинге көрдүнген хуусаазында даараан азы септээш эгидер дээш бригаданың мастерлери сонуургалдыг уламчылаткан. Ынчангаш бистиң ажылывыста чугула көргүзүг — ажылдың темпизи биле шынар болуп турар-дыр. Чаа арга-биле ажылдап эгелээнивистен бээр дөрт ай эрткен. Баштайгы түңнелдер ниитизи-биле черле багай эвес. Ооң чижээн В. К. Хүргүй-оол удурткан даараныкчылар бригаданың ажылындан көргүзүп көрейн. Даараныкчылар чагыгны дүрген, шынарлыг кылдыр даараар сорулганы салгаш ажылдап турар. Ол сорулга чедип алдынып-даа турар. Оларның даараан хевинге чагыкчыларның үнелели багай эвес. Чагыгларның санының өзүп турары-даа ында деп билип турар бис. К. Дүүчүн-оол, С. Шагдыр оларның удурткан бригадаларының даараныкчылары демниг ажылдап, планнарын күүседип турарлар.

Экономиктиг чаа негелделер-биле ажылдап эгелээнивис-биле, кылган ажылының шынары дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазы бедээн, чагыгның күүселдезиниң хуусаазы элээн кызырылган.

Партияның съездизиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр ажылывысты тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарының эге базымнарын кылып эгелээн бис. Бүдүрүлге хуралынга ол дугайында чугаа болган, «Моон соңгаар канчаар ажылдаар бис» деп айтырыгны долгандыр сагыш сеткилден чугаалашкан бис. Ам ону ажыл-амыдыралга херек кырында боттандырар.

Ажылывыста четпестер бар дээрзин эгезинде база чугаалаан мен. Бир кижиге хамаарыштыр ачы-дуза чедирип турарывыстың хемчээли чавыс. Ол болгаш өске-даа айтырыгларны ээри чугула. Ону чылдырбайн, ол ажылды бөгүн эгелээр ужурлуг бис. Чоннуң херектээр бараанныарын бүдүрериниң болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазы олче угланган болгай.

Хандырылганы экижидери-биле ачы-дуза чедирилгезиниң база бир ийи хевирин — эр улустуң кышкы бөргүн болгаш уктуг идиктерин даараарын шиңгээдип алыры көрдүнген. Бо чылдың социалистиг хүлээлгезинде көрдүнген ол чүүлдер күүсеттиннер. Хепти септеп, чаарты кылыры чугула айтырыг. Ынчангаш хепти чагыг ёзугаар септээр бригаданы тургузарын планнап турар бис.

Социалистиг чарышты ажылывыстың экономиктиг чаа негелделеринге дүүштүр организастаары көрдүнген. Ынчангаш бо чылдың социалистиг хүлээлгелериниң негелделерин кичээңгейлиг ажылдап кылдывыс. Күш-ажылчы маргылдааны ёзу барымдаалап организастаар чоруктан уштукарын үе негеп келген.

Ажылдың түңнелдеринге салдар чедирер факторлар хөй болгай, маңаа мен бирги ээлчегде кижи факторун онзалаар мен. Бистиң коллективтиң кежигүннери бодунуң хамааржыр участогунда эде тургустунуп эгелээн. Ол сорулга-биле бис кадрларның профессионал белеткелинче улуг кичээнгейни угландырып турар бис. Четпестерни ажыл-биле чугаалап турар апарган бис. Бар арга-курлавырларны тып, чогаадыкчы ажылдаар ужурлуг бис. Ооң-биле кады кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын чугаалап турар бис. Ажылдакчыларның дыштанылгазын бүдүрүлгеде хөй-ниити организацияларны организастап турар. Амыдырал хандырылга чөөзи тургузар күзелдиг бис. Оран-бажыңывыстың байдалы [illegible] ону дораан шиитпирлээр арганы амдызында бербейн турар. Ынчалзажок бар арганы ажыглап, ол айтырыгны шиитпирлээр бис. Хол-биле кылыр ажылдар бисте бар. Чамдык машиналарның чогуу чедишпезинден даараныкчылар чамдык чүүлдерни хол-биле даарап турар. Ажылдың темпизинге, шынарынга ооң салдары багай. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи бар арга-курлавырларны ажыглап, дилеп тып тургаш, амыдырал хандырылгазының ачы-дузазының культуразын бедидер дээш сөс биле ажыл-херекти холбаштырып тургаш ажылдаар.

МООЛ ААЛЧЫЛАРНЫҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

СЭКП обкомунга партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин Тывада келген МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары Ц. Энхтор-биле болгаш улус депутаттарының Убса-Нур аймак хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы Г. Бэсанжав-биле ужурашкан. Беседа үезинде Г. Ч. Ширшин СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседип социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң сорулгаларын боттандырар дээш республиканың ажылчы чонунуң канчаар ажылдап турарының, моол өңнүктер — МАРН-ның XIX съездизинге белеткелдиң калбарганының дугайын чугаалааннар. Тыва АССР биле МАР-ның Убса-Нур аймааның аразынга найыралдыг харылзааларны моон-даа соңгаар калбартып, ханыладырының чугулазын демдеглээн. Беседага Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков олар киришкен.

Моолдан келген аалчылар Кызылдың төөгүлүг черлери-биле таныышкан, Кызылдың куш фабриказынга, «Тудуг кезектери» комбинатка барган. Май 9-та олар В. И. Ленинге тураскаал баарынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маадырлыы-биле өлген дайынчыларга тураскаалга чечектер салыышкынынга киришкен, Тиилелге хүнүнге тураскааткан янзы-бүрү культура-массалыг, спорт байырлалдарынга чораан.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Май 8—9-туң хүннериниң үезинде Чернобыльдың атомнуг электри станциязынга аварияның чедирген уржуктарын узуткаар талазы-биле ажылдар үргүлчүлээн. Кол зонаның температуразын кудуладыр сорулга-биле реакторнуң интенсивтиг соодуушкунун кылган болгаш ол радиоактивтиг бүдүмелдерниң алырлып үнерин дыка эвээжедир арганы берген.

Чоок-кавының девискээрлеринден агып баткан чаъс, таашкын суглары-биле хемниң радиоактивтиг хирлениишкинин баш удур болдурбас сорулга-биле электри станциязының районунда Припять хемниң эриктерин чалдаар талазы-биле ажылдарны кылып чорутган. АЭС-тиң бирги, ийиги болгаш үшкү блоктарында байдал анаа, чогумчалыг боор турар.

Атомнуг энергия талазы-биле чурттар аразының агентилелиниң (МАГАТЭ) чиңгине директору Х. Бликс май 8-те Чернобыль АЭС-тиң районунга чораан. Совет эртемденнер болгаш специалистер аңаа тургустунган байдалды болгаш аварияның салдарын нептеретпес талазы-биле ап турар хемчеглерни таныштырган.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Чернобыльдың АЭС-инге авария-биле холбаштыр Барыын чүкте оларның «радиоактивтиг хораннанылышкынының» уржуундан совет экспорт бараанныры болгаш транспорт чепсектери айыылдыг боор турарының дугайында хоозун-меге шуугаазынны нептереткен. Элээн каш барыын-европа чурттарында ССРЭ-ден болгаш ЭДЧ-ниң чамдык европейжи чурттарындан аъш-чем болгаш өске-даа бараанныарны үндүрүп алырын кызыгаарлаар талазы-биле хемчеглерни алган боор турар.

Ындыг хөделиишкиннер чоок чурттар-биле ССРЭ-ниң аразынга чарган садыг, экономиктиг, үлетпүр болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга дугайында чурттар аразының дугуржулгаларының салган сорулгаларынга моондактап, чурттар аразынга садыглаашкында тургустунуп келген айтырыгларны шиитпирлээриниң бүгү-ниитиниң хүлээп көрген практиказынга дүүшпейн турар.

ССРЭ-ниң бо талазы-биле чогуур органнары эргежок чугула дүрген хемчеглерни алган болгаш ап-даа турар. Совет бараанныар болгаш транспорт чүүлдери бистиң чурттуң чурттакчыларынга-даа болгаш өске күрүнелерниң хамаатыларынга-даа радиоактивтиг чоруук талазы-биле айыыл чок боор турар.

Партийжи амыдырал

КОМСОМОЛГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП өзүп орар салгакчыларының кижизидерин улам экижидерин партияның, күрүнениң болгаш бүгү улустуң эң чугула херек кылдыр санап турар. Ол дээрге бистиң Төрээн чуртувустуң келир үезин идегелдиг хандырарының айтырыы дээрзин барымдаалап көрүп келген.

Ооң уламындан «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролун бедидер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган. Бо болза өзүп орар салгакчыларже партияның доктаамал сагыш салыышкынының тодаргай бадыткалы болган. Бо доктаал программалыг документ болуп, комсомолга партийжи удуртулганың, аныяктар кижизидилгезиниң тодаргай сорулгалары, арга-хевирлери-биле партия организацияларын чепсеглеп турар. Ук доктаалды удуртулга болдуруп, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр, партия обкому комсомолга партийжи удуртулганың, аныяктар-биле ажылдың айтырыгларын бодунуң кичээнгейиниң төвүнге тургузуп келген.

Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер база аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролун бедидер дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң бешки болгаш партия райкомнарының пленумнарынга чугаалашкаш, ажылды экижидериниң хемчеглерин айыткан доктаалдарны хүлээп алган, ону амыдыралга боттандырар дээш партия обкому, партия комитеттери, партия эге организациялары ажылдап турар.

Комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дугайында айтырыгны СЭКП хоорк омуну, райкомнарының бюроларынга чаңгыс эвес удаа чугаалашкан.

Партия обкомунуң бюрозунга «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролун бедидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң база партия обкомунуң V пленумунуң доктаалдарын партияның Кызыл райкому канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир улуг четпестер барын илереткеш, комсомолга партийжи удуртулганы экижидериниң немелде хемчеглерин ап чорударын партия райкомунга бюро даскан.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң доктаалдарын күүседир талазы-биле партия Кызыл хоорк омунуң, райкомнарның ап чоруткан ажылдарының түңнелинде комсомолга партийжи удуртулга элээн экижип, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролю бедип турар. ВЛКСМ Кызыл хоорк омунуң, райкомнарының секретарьларының шынар составы эрткен чылдардан элээн экижээн. Оларның 97 хуузу дээди болгаш доостаан дээди эртемниг, 86 хуузу партия кежигүнү болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттар болуп турар. Комсомолдуң удуртур органнарынче херээжен аныяктарны депшидер айтырыгга чогумчалыг шиитпирлеп турар болу берген. Амгы үеде секретарьларының 20 хуузу херээженнер. Эрткен чылдың болган отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелдеринден алгаш көөрге, комсомол эге организацияларының секретарьларынга партийжи өзек 1984 чылдың деңнелинден 2.7 хуу, цех организацияларынга 4.2 хуу, комсомол бөлүктеринге 11 хуу өскен.

Партия организациялары комсомолчуларны болгаш аныяктарны республиканың мурнунда салдынган ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге калбаа-биле киириштирип турар. Материалдыг бүдүрүлгеде 37 муң аныяк ишчилер, 338 комсомолчу-аныяктар коллективтери хаара туттунган. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткениниң дугайында дөрт муң оолдар, кыстар, 69 комсомолчу-аныяктар коллективтери рапорттаан.

Үстүнде адаан чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир комсомолга партийжи удуртулгада улуг четпестер бар. Улуг-Хем, Кызыл, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем райоңнарда комсомол эге организацияларының секретарьларының арасында партийжи өзек республиканың көргүзүүнден 10—15 хуу, Таңды районда бо көргүзүг 1984 чылдың деңнелинден 16 хуу, Кызыл хоорайда 10,5 хуу кудуу болган.

Аныяктарның арразында кем-херек үүлгедир чоруктар ам-даа хөй болуп эртпишаан. 1985 чылдың түңнели-биле алырга, кем-херек үүлгедир чоруктар Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарда эвээжевейн турар.

Аныяктарның хостуг үезин шын, ажыктыг организастаарынче партия эге организациялары ам-даа кошкак кичээнгей салып турар. Культура бажыңнары, клубтар, театрлар, стадионнар, спорт шөлдери, библиотекалар болгаш өске-даа культура албан черлери боттарының ажылының утка-шынарын экижитпейн, аныяктарның чамдык кезиин олче хаара тутпайн келген. Комсомол организациялары, культура албан черлериниң ажылын экижитпейн, оларны дыштанылганың төптери болдурбайн, ооң ёзулуг ээлери болбайн турар.

Комсомол обкому, чер-черде комсомол организациялары хүлээп алган доктаалдарының күүселдезинге кошкак кичээнгейни салып турар. 1985 чылдың ноябрь 19-та комсомол обкомунуң бюрозу «Аныяктарның хостуг үезин ВЛКСМ Сүт-Хөл райкому канчаар организастап турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкаш, доктаалды хүлээп алган. Бо доктаалдың күүселдезин организастаар хемчеглерни албанныдан, ол чүгле саазын кырында арткан. Комсомол обкомунуң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалы ВЛКСМ Сүт-Хөл райкомунда безин чок болган.

ВЛКСМ обкому, ооң килдистери чер-черде комсомол организацияларының ажылын удуртур, оларның дайылчы арга-шинээзин бедидер, ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-хевирлерин сайзырангайжыдар, практиктиг дуза чедирер дээш ап турар хемчеглери амгы үеде партияның негелделеринге ырак четпейн турар.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинде үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестер СЭКП Кызыл хоорк омунуң, райкомнарының, парткомнарының, партия эге организацияларының комсомолга партийжи удуртулганы ам-даа партия Төп Комитединиң доктаалының негелделеринге дүүштүр экижитпейн турарын херечилеп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге, партия ТК-ның доктаалының негелделеринге дүүштүр комсомолга партийжи удуртулганы үндезини-биле эде тургузары амгы үеде партия организацияларының эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар.

В. САТ.

СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

Номчукчуларның чагаалары

БИСТИҢ АВАВЫС

Ававыс Төлээ Чаш-ооловна Моңгуш бистерни — тос кижини азырап өстүрген. Аравыста дээди-даа, тускай ортумак-даа эртемниглер бар. Чамдыктарывыс ававыстың чанында, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта ажылдап турар бис.

Ававыс беш чыл бурунгаар пенсияже үнзе-даа, арыглал фабриказында ээлчег машинизи боор ажылдавышаан. Чаңгыс черге барык үжен чыл ажылдап келзе-даа, ававыстың күш-ажыл чуруму хажытпаан, хемчег алыскан дээнин чаңгыс-даа катап дыңнап көрбээн бис. Ол коллективте социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга доктаамал чоруп, байлак арга-дуржулгазын аныяктарга күзелдиг-биле дамчыдып берип чоруур.

Бистиң аравыста таакпылаар, арагага сундулуг кижи чок. Ол база ававыстың ачызы деп билип чоруур бис. Арага, таакпының хоразын ол бистерге бичиивистен-не тайылбырлап келген.

Ававыстың ол улуг үүлезин ачавыс — Төгүл Манаевич чөптүг-биле үлежип чоруур. Ол база комбинатка үр үеде ажылдап келген, амгы үеде пенсияда. Бистиң тозалдывысты өстүрүп, бут кырынга тургузуп каан ада-иевиске чүрээвистиң ханызындан өөрүп четтиргенивисти илередип чоруур бис.

Моңгуштарның уруглары шупту тос кижи ат салган.

МУНГАН ЭЭЗИНДЕН ХАМААРЖЫР

Машина, техниканың туруушкуну чок, үр ажылдаары, ажыглалының хуусаазының узазы ону мунуп, башкарган ээзинден хамааржыр. Машина, техниказынга камныг эвес, септелгезин үезинде кылбайн, кайы-хамаан чок халдыр чолаачылар күрүнеге улуг кээгаралды чедирип турар. Ол ылап ындыг дээрзин Черби суурга 1966 чылда ажылдап келгеш, көрүп, билгеним чижектерден эскердим. Чеже машина чолаачыларының буруузу-биле үрелип, сандан үнмейн келбеди дээр. «Кара-Хаак» совхозтуң Чербиге турган сүт-бараан фермазының саанчыларын сөөртүп турган чаа автобусту чолаачызы авария кылгаш, үреп кагды. Ол автобустуң сеги чоокка чедир-ле совхозтуң гаражының чанынга турар чоржук. Чербиниң дузалал школазынга берген ийи автомашинаны, бир автобусту үрей мунганын сактыр-дыр мен. Чербиниң школа-интернадының бир автомашиназы болгаш автобузу чолаачыларның харысаалга чогундан өрттенип калды. Бо дээрге чүгле мээң сактырым фактылар-дыр.

Шак ындыг хумагалал чок чолаачылар-биле чергелештир, бодунга быжыглаан машиназынга хайыралыг, өскелерге төлептиг үлегер болгу дег кижилер эвээш эвес. Борта мындыг чижектен көргүзүп көрейн. Черби лестничествозунга чээрби ажыг чыл бурунгаар ажылдап кээримге-ле, Александр Медведев биле Владимир Петренко дээр ийи аныяк чолаачылар бар чүве. Оларның ынчан-на ажылдап турган машиналары ам-даа хевээр, безин капитал септелге чокка мунуп келдилер. Кылып чоруур ажылы янзы-бүрү, эртип келген оруктары база кадыр-берте-даа, каалама, делгемни-даа бар-ла. Оожум багай черлерге кайы-хамаан чок шаппас, машиназын ажыл соонда үргүлчү үзеп-чаггаан турар, үүрмек септелге херек апарган болза, ол дораан кылып алыр, дыка-ла харысаалгалыг, кызымак улус. Бо ийи чолаачы аразында найыралдыг, херек апарза боттарынга дузалажыр, удур-дедир артык кезектерин-даа үлежир. Чеже-даа чыл кады ажылдап келгеш, оларның ээриг чорааның черле көрбээн мен. Коллективинге хүндүткелдиг, хөй катап мактадып-шаңнаткан бо чолаачылар ышкаш, шупту чолаачылар ынчаар ажылдап турган болза, электен сандан үнген машиналарның саны дыка эвээжээр ийик деп бодаар мен. Шупту чүве кижиден, боттарывыстан хамааржыр дижиривис коңчуг шын.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Кызыл район.

«СОРУКТУГ ХООЧУНУВУС» ДИЖИР

Ону Кыргыс Сундуевич Шөмбүл дээр. Күш-ажылдың хоочуну кижи. Мөңгүн-Тайганың партия, совет, ажыл-агый органнарынга хөй чылда ажылдап келген. Шынап-ла «көрбээн чүвези чок» кижи.

Ооң хары чеден чедип орар. Ам-даа ажылгыр хевээр. Улус ажыл-агыйында эвес-даа болза, ол хөй-нийти ажылынга дыка идепкейлиг. Кандыг-даа ажыл дагзырга, ол чажам дивес. Айыттынган хуусаазында кылыр. Хоочун коммунистиң аныяандан бээр чаңчылы ындыг.

Кыргыс Сундуевич — төлептиг ада. Ооң уруу Зоя — районнуң кижи эмнелгезинде эмчи, Любовь — башкы, оглу Эрес-оол — мурнакчы тудугжу. Төлептиг аданың уругларының төлептиг болурунуң бадыткалы ол.

К. С. Шөмбүл спортка база ынак. Ооң аныяктарны хаара тударынга база идепкейлиг киржип турар.

Бичиизинден-не ашкып кыраже дээр ажыл-биле К. С. Шөмбүл аныяк чалыы шаандан-на хөл шыдыраа оюнунга дыка ынак, ооң ам-даа салдыкпас дээрзин район төвү — Мугур-Аксы суурга 24 дээре шыдыраачыларның маргылдаазынга ооң идепкейлиг киришкени тодаргай херечилеп турар. Хөл шыдыраа маргылдаазынга К. С. Шөмбүл 14 ойнакчының арыг удуп, ийиги разрядтың шыдыраачызы адын камгалап алган.

Хоочун шыдыраачы К. С. Шөмбүл республика чергелиг маргылдааларга киржип, Кызыл хоорайга Тыва АССР-ның чамдык районнарында ат-сураглыг шыдыраачылар-биле багай эвес ойнап чораан. Ылаңгыя Кызылдың шыырак шыдыраачызы Берковичини, Эрзин чурттуг Лудужапты, Барыын-Хемчиктен Сарыглар Кучанмайны, Мөңгүн-Тайганың сураглыг шыдыраачызы Салчак Шокшуйну, Кызылда Борис Чюдюкту, Өвүр районда Ооржак Седенни бо-ла сактып чугаалай бээр.

Бо чылын Мөңгүн-Тайга районнуң шыдыраа федерациязының даргазы, ийиги разрядчы шыдыраачы М. Ч. Ондар районга 60 хардан өрү хоочун шыдыраачыларның хөл шыдыраага маргылдаазын эрттирер дээнин К. С. Шөмбүл деткип, аңаа киржиринге белеткенип турар.

К. С. Шөмбүл шыдыраалаарындан аңгыда 1946 чылдың август айда Чөөн-Сибирьниң шыпшык бедик — Мөңгүн-Тайганың бажынга совет кызыл тукту аскан альпинистерниң бирээзи. Ону мөңгүн-тайгажыларның соруктуг хоочунувус дижири-даа чөп.

А.-Т. БЕГЗИ.

ЧАЗАГЛАП КӨШКЕН

Жданов аттыг совхозта Саарбай Агбай-оол өг-бүлезиниң ээзи Тамара Намчит-оол-биле нийтиниң малын хүлээп алгаш, 22 чыл дургузунда мал ажылынга ак сеткилдиг, тура-соруу бедик, кызымаккай чорууну көргүзүп келген.

Он бирги беш чылда мыйыстыг бода мал малдааш, аныяк инектерниң баш санын өстүрүп, чыл-чылда ооң продуктулуг чоруун бедидип, бедик немелде деңзини чедип ап келген.

Эрткен чылын хоочун малчыннарның оглу комсомолчу Даш-оол Саарбаевич сес классты доосказш, малчыннаар күзелин илереткен. Ада-иезиниң дузалакчызы болуп, оглунуң кадарчылай бергени оларга өөрүнчүг болган. Биче коллектив — малчын өг-бүле 110 ажыг аныяк инектерин оңча-менди кыш ажырып, 30 ажыг төрээн хунажыннарының бызааларын бүрүн камгалап, доруктурган. Ак-Тал сүт-бараан фермазынга саар аныяк инектерин болгаш 30 ажыг чаш бызааларын оңча-менди хүлээдип берген.

Бо хүннерде малчыннарның коданында 94 инек бар. Хоочун малчынның оглу Даш-оол Агбай-оол малчыннап ажылдавышаан, Ак-Тал суурда кежээки школаның тоску клазында чедиишкинниг өөренип турар.

Малчын өг-бүлениң кежигүннери кыштааның кажааларын база чурттаар бажыңының иштин-даштын болгаш кодан девискээрин арыглап аштаан. Олар чоокта чаа одар-белчиири делгем, агым кара суглуг — Калбак-Саарыг деп черде чазаглап көже берген.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

САРЛЫКЧЫ

Доктугу Тумат Өвүр районда «Торгалыг» совхозка сарлыкчылаандан бээр чээрби чыл чоокшулап турар.

Сарлык даглыг черге ыяк мал, ынчангаш сарлык кадарчызы кижи база-ла даглар үнүп, хат-кавыскыга какпып, даглыг черге чурттап, кадарчылаар апаар. Бо чылын ол Кадыйның Көк-Хаакта кыштаанда кодан сарлыын оңча-менди, хүр кыштадып турар.

Доктугу Докай-оолович 1985 чылдың түңнелдери-биле районнуң мурнакчы малчыннарының одуруунда кирген. Ол төрүүр чүс баш сарлыктан 97 бызааны доруктуруп өстүрген болгаш мал бажын 99 хуу камгалап алган.

Н. ДАМДЫН.

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП ТУРГАШ

Бай-Талдың чурттакчылары Культура бажыңынга нийти хуралынга чыглып келгеш, чурттап, ажылдап турары төрээн суурунуң чаагайжыдылгазын чугаалашкан. 1986 чыл районга чурттакчы черлерин чаагайжыдарының чылы кылдыр чарлаттынган.

Суурун чаагайжыдар чаңдык ажылдарны бай-талчылар кылып чоруткан. Эрткен беш чылда суурга ийи-ийи аал нийти чурттаар чуртталга бажыңнары ажыглалга кирген. Бажыңнар ам-даа немежир, суурнуң аян-шинчизин ол улам аян киирер. Чуртталга бажыңнарын дузалал ажыл-агыйы тударынга эптиг кылдыр тудуп турары таарымчалыг.

Девискээрин, оларга быжыглаан участокту чаагайжыдарынга коллективтер тускай киржип турар. Чижээ, школа, уруглар ясли-садындан болгаш контора коллективтериниң девискээринде тараан ыяштарның ажаалда-хайгааралын багай эвес чорудуп турарындан нийти байдал ындаа багай эвес, көрүштүг. Херээженнер чөвүлели, агитквартиралар активи, депутаттар чугула бо ажылче чурттакчыларны эвилеңдеп, киириштирип турар. Бо чылын суур чаагайжыдар талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Чурттакчыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйы багай эвес. Мал-маганныг, огородтуг өг-бүлелерниң саны өзүп турар. Ооң алган продуктуларының артыкшылдыын күрүнеге дужаап турар.

Суур чаагайжыдылгазында чедир кылдынмайн турар чүүлдер ам-даа бар. Чижээ, контора, МТМ, чунар-бажың, клуб, школа чоогунда оваалап каан хөмүр-дашты эскербейн турар бис бе? Шынары багай, кыппас дээш октаттынган ол хөмүр-даш суурнуң нийти аян-шинчизин баксырадып чыдар. Хайыраан хөмүр-даш! Бок болуп, аңаа чыдып бээр эвес, ооң ырадыр херек. Ооң-биле кады машина, трактор кежер оруктарда көвүрүглерниң септелгезин, оруктарны сайлап дескилээрин доктаамал чорудуп турар болза эки. Штакетниктерниң септелгезин кичээнгейге алыр.

Районда чарлаттынган чаагайжыдылга чылынга бай-талчылар идепкейлиг киржип, суурун улам аян-шинчилиг болдурар дээш демниг ажылдаарлар.

К. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

СЭКП кежигүнү С. А. Ховалыг «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы саанчыларының бирээзи. Ол бодунуң байлак дуржулгазын аныяк саанчыларга күзелдиг-биле дамчыдып чоруур. Севилбаа Агбакаевна хөй-нийти амыдыралынга база идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: саанчы С. А. Ховалыг.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Агроүлетпүрнүң коммунистери

Партияның Флорешт райкомунуң ажылының чаа хевирлериниң бирээзи — РАҮК-түң кезектериниң партия эге организацияларының секретарьлары-биле көдээ ажыл-агый килдизиниң хүннерин эрттирери боор турар. Секретарьларның ол чөвүлежилгезинге организацияларда херектерниң байдалын ыяк анализтеп көөр, шынар көргүзүглерин экижидери дээш дээштиг социалистиг чарышты организастаар талазы-биле партийжи активке боттуг дузаламчыны көргүзери боор турар.

ЧУРУКТА: партияның Флорешт райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң РАҮК-түң инженер албанында партия организациязында хүнүнүң эртип турары. Солагай таладан оң талаже — Флорештиң таакпы заводунуң партия организациязының секретары В. С. Кесса, партия райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи З. П. Бодю, РАҮК-түң инженер албанының партгруппоругу Е. Г. Ильинская, Флорештиң сүт заводунуң партия организациязының секретары М. И. Малютин, РАҮК-түң инженер албанының партия организациязының секретары Н. В. Долбня олар.

М. ПОТЫРНИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МАКТАЛДЫГ МАЛЧЫННАР

Чечек Болат-ооловна Сат — Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозта эки ажылдыг коммунистерниң бирээзи. Өөнүң ээзи Шууракай Довучуевич Сат-биле совхозка чээрби ажыг чыл малчыннап, даады-ла ирт кадарып, дүк кыргып алырының планын доктаамал күүседип, бедик көргүзүглерлиг болуп келген.

Он бирги беш чылда мал бажы өстүрериниң болгаш дүк кыргып алырының планын ажыр боттандырган. Бир аныяк ирттен 2 кг 30 грамм дүк кыргып ап келген. Бо чылын оларның коданында 700 аныяк ирт бар. Оларның баш санын 99 хуу камгалап алган.

СЭКП-ның XXVII съездизиниң материалдарын малчын өг-бүле өөренип, ооң шиитпирлерин күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап, бир ирттен 2 кг 700 грамм дүктү кыргып ап, кажаазының үүрмек септелгезин белеткеп, боттарының күжү-биле 15 тонна сигенни кылып алырын хүлээнгеннер. Чечек Болат-ооловна СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, ол бодунуң партийжи даалгазын күүседип, кожазында малчыннарга партияның XXVII съездизиниң материалдарын тайылбырлап, таныштырып, малчыннарны чаа ёзу-биле ажылдаарынче идепкейин көдүрүп турар.

К. ХЕРТЕК.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЛЫГ

Элбек-оол Моңгуш 1963 чылда Балгазында механизация училищезин эки дооскаш, төрээн совхозу «Шекпээрге» трактористеп эгелээн.

1982 чылдан бөгүнге чедир кукуруза өстүрер звенону удуртуп турар. Баштайгы үш чылда бир гектардан-на 200—215 центнер кукуруза дүжүдүн ажаап алгаш, социалистиг хүлээлгезин 115 хуу күүсеткен. Э. Моңгуштуң коллективи эрткен чылын бир гектар шөлден ортумаа-биле 170 центнерни өстүрер планныг турган, ону 312 центнер кылдыр күүсеткен.

Бо бригада бо чылын 400 гектарга кукурузаны тарааш, ооң бедик дүжүттү ажаап алыр хүлээлгени алган. Олар шөлдү суггарып, минералдыг чемишчидилгени төп, черни харгаш, үрезин чажарынга белеткей берген.

Бо коллектив бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турар. Ооң кежигүннери 16 кижи. Оларга дөрт тракторну кожуп дериг-херекселдери-биле быжыглаан.

К. ЭМЕР-САРЫГ.

Дүргедээшкин: интенсивтиг технология-биле

КЫЗЫЛ-ТАСТЫ СУГГАРАРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Республиканың бүдүрүкчү күштериниң дүрген хөгжүдериниң чугула айтырыгларының бирээзи — көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң көвүдедири. Ол ышкаш Аъш-чем программазын Тывага боттандырарынга бир кол углаңгыышкын болза, көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг депшилгени сайзырангайжыдары. Суггарар черлерни, ылаңгыя суггарар чаа шөлдерни калбартыры, амгы үеде ажылдап турар суггарылга бугаларын чаартып эде кылыры. «Фрегат», «Сигма» деп чаашкынналдырар агрегаттарны долузу-биле ажыглаары хүннүң чугула айтырыы болуп артпышаан. Суггарар черлерни техника-биле бүгү талалыг чепсеглээри чорук үнүш өстүрер ажылдың хөгжүлдезинге чаа чадага дээрзин кижи бүгүдеге утпас ужурлуг.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында республиканың суггатчылары тараа культураларының дүжүдүн — кызыл-тасты гектардан 16 центнерни өстүрүп алыры көрдүнген. Ынчангаш суггаттыг черлерден кызыл-тастың шак ындыг дүжүдүн чедип алырда, суггарылганың эртеңге үндезилээзи чурумун ажыглаары кол черни ээлеп турар. Суггарылганың чурумун сагыыры дээрге-ле, суггаттың хуусаазын болгаш суунуң хемчээлин шын чорудары-дыр.

Суггатты тарылга мурнунуң болгаш өзүм үезиниң деп ийи кезекке аңгылаар. Тарылга мурнунда суггаттың кол сорулгазы — үнүштүң баштайгы өзүлдезиниң үезинде ажыктыг шын хандыргаш дүжүттүң үндезинин тургузары. Ооң ыңай үрезинни чаштырып эгелээриниң мурнунда хөрзүннүң өл-шыгы куду болур болза, черниң кыры «сыдып», иллиртээрнинге шаптыктыг болгаш үрезин чер кырынга өл-шык чогундан өзүп-де чок болуп артар. Ынчангаш шын сагып чоруткан суггаттан үнүш суггартынмазы участоктарга бодаарга 4—6 хонук бурунгаар үнер. Кызыл-тасты интенсивтиг технология-биле өстүреринге суггарылганың чурумун сагыыры-биле үнүштерниң өзүмүн барымдаалап чорудары улуг ужур-дузалыг.

Каңдаашкынныг чылдарда үрезин чаштырарының мурнунда суггатты үш катап чорудары коңчуг дузалыг. Ол дээрге, үнүштүң баш тыртып, сыпталып келген үезинде база тараа чемниниң дөлү бышканының соонда суггары-дыр. Тарылга мурнунда чаашкынналдырар арга-биле суггатты чорударда, агаарның изиг-соогун барымдаалап гектар бүрүзүнге 300—350 кубометр суг-биле 4—5 удаа өзүлде суггарылгазын кылыры чугула. Сөөлгү суггатты август 10—15 хүннеринде орайтавайн чорудар болза эки.

Суггартынган черлерге тарыырынга кызыл-тастың «Саратов-29», «Скала» деп сорттары коңчуг таарымчалыг болуп турар. Ол ышкаш часкы тарылга эгелээриниң мурнунда республиканың ажыл-агыйлары хөрзүн 30—40 см каңы эрий бээрге, суггарылга бугаларынче сугну бадырыпкан үеде суггатты эгелээр ужурлуг. Тарылга мурнунда кызыл-тасты бир гектар черге 450—500 кубометр суг-биле суггарылгазын чорудар.

Черниң өл-шыгын хандырза суггатты чорудары хөй чылдарның дуржулгазындан алгаш көөрге, үнүштерниң шыгын доктаамал тудуп шыдавас. Ынчангаш үнүштерни үе-үелеп суггарары артык эвес. Ол агаар-бойдустуң байдалдарындан база хамааржыр. Үнүштерниң өзүп үнүп келиринге суггарылга хөрзүнзүн доктаамал өл-шыгы-биле улуг дузаны чедирер. Үнүштүң өзүлдезин болап суггарар чоруктуң суггаттың хуусаазының доктаамал эвезин база көргүзүп турар. Ооң бөдүүн болгаш бүзүрелдиг аргазы суггарылга мурнунда хөрзүннүң өл-шыгын тодарадып билип алырындан хамааржыр. Ынчалза-даа ол хөй үе-шактың чарыгдалды негеп турар.

Эрткен чылын суггаттыг черлерден кызыл-тастың дүжүдү бир гектар черден 11.3 центнер болган. Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Кызыл районнар суггаттыг черлерден кызыл-тастың дүжүдүн гектар черден 12.1—15.7 центнер чедир алган болуп турары суггатты чеп ажыглаар болза, эки дүжүттү чедип ап болурунуң аргазын айтып турар. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы турза-даа, черни доктаамал суггарар болза, бедик дүжүттү республиканың ажыл-агыйлары чедип ап болур. Бир эвес суггарылганың чурумун шыңгыы сагып, интенсивтиг технология ёзугаар ажылдаар болза, бедик дүжүттү ап болуру чугаажок. Ынчалза-даа амгы үеде суггаттыг черлерни республиканың ажыл-агыйлары кудуу деңнелде чорудуп турарын айтыр апаар. Чавыс дүжүттү ап турарывыстың кол чылдагааны болза, суггарылга чурумунга хажыдыышкын, ооң технологиязын болгаш культуразын сагываанындан болуп турар.

Кызыл-тасты интенсивтиг технология ёзугаар суггаттыг черлерге тарып өстүрериниң үстүнде айыттынган негелделерин доктаамал боттандырар болзувусса, бо чылын хөй тарааны ап болурунуң бүгү аргалары бар. Ынчангаш Тываның тараажылары партияның XXVII съездизиниң чер ажылының талазы-биле салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш дүргедээшкинниң, эде тургузуушкунну чаа ёзу-биле ажылдаар дээрзинге бүзүрел улуг.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
агроном.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Любовь Билчээвна **Кара-Сал** — Кызылдың үлетпүр барааннар садыының № 3 садыг каттыжыышкынының ажылчыны.

Галина Васильевна **Ноговицына** — № 13 ясли-садтың няняязы.

Анна Монгушевна **Сарыг** — Тываның күрүне филармониязының ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Пелагея Иосифовна **Чуркина** — Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң септелге-тудуг эргелелиниң бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң инженери.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Донгаковна **Ламажик** — уруглар бажыңының эмчи сестразы.

Часкалмаа Чамбаловна **Седен-Дамба** — «Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң маляры.

Вера Васильевна **Фурсина** — өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Александровна **Егорова** — № 11 ортумак ПТУ-нуң комендантызы.

Екатерина Ковааевна **Конгар** — ИХК-ның таңныыл чериниң ажылчыны.

Любовь Петровна **Кундельская** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынының автосептелге заводунуң ажылчыны.

Валентина Николаевна **Сагатаева** — № 2 чуртталга бүдүрүлге-ажыглал участогунуң шеверлекчизи.

Людмила Андреевна **Садковкина** — ниитиниң чемненилге трезиниң повары.

Нина Ондаровна **Соскур-оол** — эмчи училищезиниң башкызы.

Майя Түлүшовна **Шувакпут** — уруглар бажыңының няняязы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Антонина Баоыймаевна **Куулар** — Чадаананың хлеб заводунуң пекары.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Серафима Көк-ооловна **Саая** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елена Бурунмаевна **Монгуш** — үлетпүр комбинадының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дарья Бегзиевна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Сувановна **Тюлюш** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Екатерина Байкараевна **Чалзыкмаа** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Васильевна **Старцева** — Каа-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Екатерина Ивановна **Антонова** — ниитиниң чемненилге трезиниң ажылчыны.

Татьяна Михайловна **Кара-Сал** — Шамбалыг ортумак школазының фельдшери.

Нина Сандай-ооловна **Куулар** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Долбаа Түлүшевна **Мөге-Хүрең** — Шамбалыг суурда медпунктунуң фельдшери.

Зинаида Иргитовна **Ооржак** — Элегес-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Светлана Хөклеш-ооловна **Сарыглар** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Михайловна **Скрипкина** — районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының № 62 КМК-зының ажылчыны.

Чечек Салчаковна **Хомушку** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Ховалыговна **Хүрбе** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Өшкү-Саар Кежеевна **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Анай Очуровна **Куулар** — Мугур-Аксы ортумак школазының техажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Ария Будугуровна **Доржу** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Нуудул-Карий Маамыевна **Иргит** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Ария Иргитовна **Күскен-оол** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечекмаа Улуг-Караковна **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чыгзымаа Чамыйовна **Маамыы** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Херлиевна **Хомушку** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң бухгалтери.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Өшкү-Саар Даагыновна **Донгак** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Салчаковна **Казак-оол** — райпо столоваязының повары.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зинаида Кыргысовна **Дасган** — райпо магазининиң садыгжызы.

Дензинмаа Намчал-ооловна **Донгак** — Мугур-Аксы ортумак школаның интернадында кижизидикчи башкы.

Антонина Кимовна **Иргит** — Чадаананың нефтебазазының Мугур-Аксыында АЗС-тиң улуг оператору.

Зинаида Чымба-Ламаевна **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ария Хертековна **Комбу** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Анна Данчатовна **Куулар** — Мугур-Аксының районнуң харылзаа белдириниң оператору.

Зоя Очуровна **Чүлдүм** — Мугур-Аксы суурда ажаалга кассазының контролёру.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Шилимаа Байыровна **Адыя** — «Чодураа» совхозтуң бухгалтери.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Тамара Чамчыевна **Биче-оол** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елена Чоодуевна **Шагаазы** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Доржуевна **Сувандии** — «Чодураа» совхозта ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың апрель 29.

«Шай болгаш шайлааракка» хамаарыштыр

ШИИТПИРЛЕТ ТИНМЕСТЭЭН

«Шай болгаш шайлааракка» хамаарыштыр номчукчу эш-өөрнүң бижип турар бодалдарын деткип турар мен. Бодумнуң көрген, билген чүүлдеримни ол айтырыгже угландыр каксы-даа бол, бижип көрейн.

Элээн каш чыл бурунгаар Узбекистан, Туркмения ынчаар дыштанып чораан мен. Шайлааректар арбын-на болур черлер чүве ол. Изиг шайны ында шиштээн эът, быжырган далган аймаа-биле катай садып турар, туристеп келген кижилерге кончуг таарымчалыг. Аңаа шайлап алырга, суксун ханар чүве болгай. Бир шайлааракка киргеш, ооң эргелекчизи-биле чугаалашканым уттундурбаан, ол мынча дээн чүве: «Бир хүн безин шай ишпейн баарга, сагыш саарзык сагындырар чүве болгай. Кижини ол күш-шыдал киирер. Ынчангаш ону чылдың дөрт эргилдезинде үзүктелиишкин чок садып турар бис». Үстүнде сөстерни чугаалавышаан, сүттүг, хоюг сарыг шайын мээң шаажаң долдур кудуп берди.

Кызылда столоваяларга, кафелерге баарга, шай турар эвес, сүттүг хамаан чок, чигирлиг безин. Тускай шайлаарак ажыдары болдунмас болза, ниитиниң чемненилге черлеринге шайдан садып турза кандыг чүвел! Столоваяларга чамдыкта кофе, кисель, компоттан өске чүү-даа чок болгулаар. Ындыг-даа болза шай — сүттүг-даа, чигирлиг-даа болза, албан турар болза эки. Райондан келген кижилер, ылаңгыя назы-хары дөгүй бергеннер ол суксуннарны шоолуг иже албас боор чүве болгай. Шай ижиксээр. Ынчангаш столоваяларга шайны доктаамал садары күзенчиг. Номчукчуларның ол дугайында санал киирип турары чөптүг деп бодаар мен.

Эрткен чайын «Чодураа» кафега кире бергеш, ында ажылдап турган аныяк уругдан: «Изиг шай бар бе, дуңмам» деп айтырарымга, ол мынча деп харыылады: «Шай хайындырбайн турар бис. Үнези чер алыр эвес, биске орулга херек». Кижи бодаарга, хамык ужур чүгле орулгада эвес болгу дег, кижилерниң хереглели бирги черге турбас чүве бе? Ону чоп чугулалап көрбес бис. Чонга сагыш човангыр болуп, оларга таарымчалыг байдалды тургузары чугула деп бодаар мен.

Черле ынчаш шай дугайында айтырыг моон мурнунда чылдарда база тургустунуп турган чүве. Оон кандыг-даа түңнел үнмээн, байдал хевээр. Айтырыг ынчан шиитпирлеттинмээн болгаш ам база катап тургустунуп турары ол-дур. Ол талазы-биле харыысалгалыг черлер ону бо удаада бир янзы көөр боор деп идегеп турар бис.

Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

ЧӨПТҮГ АЙТЫРЫГ

Шай, шынап-ла, шагдан бээр хүндүткелдиг чем. Тыва улус хаалга кирген кижи «ак чем амзаар, аяк шайдан зартааш бар» деп үнген-кирген чонунга аяк шайын хамыкты мурнай куткаш сунар чаагай чаңчылын ам-даа салбаан. Улуг назылыг кижилер хоюг сарыг шай аартавааанда, сагыжы белен амыраар ийикпе.

Шайлаарак ажыдары ындыгла нарын айтырыг эвес деп бодаар мен. Өске черлерде ындыг черлер бар болгай. Бо айтырыгны бир янзы черле көрзе деп бодаар мен. Соңгаарладып, чылдырып турбайн, холга алыр болза, оон канчап чүве үнмес деп. Ам шай дугайын бижип көрейн. Ажыл-херек аайы-биле Кызылга чеде бергеш, «Мөңгүлек» аалчылар бажыңынга баар мен. Оон эдаакы кадында буфеттен чемненир дээш чеде бергеш, сүттүг шайга бо-ла таваржы бээр мен. Мээң таваржы бээрим ындыг чүве ийикпе, ындыг-даа болза сүттүг шай турарынга дыка таарзынар мен. Ону аңаа чемненип келген кижилер күзелдии-биле куттуруп ижер боор чорду. Сүттүг шайдан аңгыда, чигирлиг шай, компот, янзы-бүрү соктар арбын турар чер бо. Моон алгаш көөрге, сүттүг шайны кижилер күзелдии-биле ижер-дир, ындыг болганда, ону столоваяларга, кафелерге доктаамал садар болза эки деп бодаар мен. Амданныг кылдыр хайындырып каан шайны боова-боорзак-биле кады чүге садып болбазыл. Кызыл хоорайда столоваяларга, кафелерге шайны доктаамал садар дугайында айтырыгны чогумчалыг көөр болза эки.

Районнарда столоваяларда кандыгыл? Сүттүг шай база көзүлбес боор чүве болгай. Чунар-бажыңнарга чүге садып болбас деп. Ниитизи-биле бо айтырыгны чер-черге кичээнгейге алыры күзенчиг.

Ч. ЧҮЛДҮМ.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел — бүгү улустуң херээ

СОЛУН КЕЖЭЭ

Өвүр районнуң Торгалыг суурда СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырарынче угланган хемчеглер багай эвес чоруттунуп турар. Эзиртир суксунну садарын чурумчутканының түңнелинде, эзирик кылаштажыр кижилер, аът мунуп алгаш ыңай-бээр шаавар чоруктар читкен.

Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны, спортчу маргылдааларны шынарлыг, дээштиг, солун кылдыр эртирериниң талазы-биле айтырыгны көдээ Советтиң күүском хуралынга чугаалашкан. Культура-массалыг ажылдарны суурда херээженнер чөвүлелиниң, комсомол комитединиң, клуб, спорт чөвүлелиниң каттышкан ай, квартал планнарын барымдаалап чорудуп турар. Оон бир тодаргай чижээнге суурнуң көдээ Культура бажыңынга чоокта чаа организастап эрттирген тыва национал оюннар кежээзин хамаарыштырып болур. Сцена кырын таарыштыр каастаан. Тыва улустуң хостуг үезинде массалыы-биле ойнап чораан оюннары — шыдыраа, буга шыдыраа, даалы, кажыктарны, тевекти стол кырында көргүзе делгеп салган. Культура бажыңының методизи А. Донгак тыва оюннарны канчаар ойнап чорааның дугайында ол оюннарның тыптып келгенииниң төөгүзүн чыылганнарга чугаалаан. Суурнуң хоочун чурттакчыларының бирээзи М. Х. Доржу тыва улустарның ойнап чораан оюннарының дугайында чаңгыс чер чурттугларынга кончуг солун кылдыр чугаалап берген. Ылаңгыя шагааны кончуг солун кылдыр эртирип, аңаа башкы дүр белеткенгеш, эрттирип турганын чугаалаан. Ол ышкаш тыва хүрештиң, аът чарыжып эртирип турганының дүрүмнерин, ооң массалыг болуп турганының дугайын, кажык ойнаарының хөй-хөй хевирлерин чугаалааш, ону чыылганнарга көргүзүп, өөредип турганы черле ажыктыг болгаш солун болган. Дараазында хоочун башкы М. С. Куулар шыдыраа, буга шыдырааның төөгүзүнүң дугайын, улустуң кончуг сундулуг ойнап чораанын чугаалаан.

Херээжен улустуң оюннарының дугайын Биче-Уруг Доржу таныштырып, ооң ойнаар дүрүмнерин чыылганнарга таныштырган.

Оон соонда бистиң суурнуң улуг назылыгларының удуртулгазы-биле кажык адарынга, тевек теверинге, шыдыраалаарынга, буга шыдырааға, даалы ойнаарынга маргылдаалар эрткен. Кежээге организастаан буфетке сүттүг шайны, быжырган далганны, далган үскен быдааны саткан.

Тус-тус оюннарга тиилекчи болуп үнген кижилерни өртектиг бараалнар-биле шаңнап-мактап, кежээниң түңнелдерин үндүрген.

А. ШАРЫЙ-ООЛ.

Өвүр район.

ДАЙЫНЧЫ ДААЛГА-БИЛЕ

Эки турачыга сөс

Дайын — кижилерниң амыдыралында эң-не аар үүлгедиг. Дайынга кажан-даа килеңним, каргыжым четпес. Чогумна ынчангаш улуг Ада-чурт — ССРЭ-же кара сагыштыг дайзын оор ёзу-биле халдап кээрге, өске эш-өөрүм-биле кады дилег-билдириишкиннерни бижээш, дайын шөлүнче аъттаныпкан бис.

Дайзын-биле бир-ле дугаарында Деражно деп чурттакчылыг суур дээш кызыл арыннарывыс кээржүп, сегиржип алган бис. Бистиң оолдар дайзынны кызыл чудуруу-биле безин сегирип ап турдулар. Эң ылаңгыя Барыын-Хемчик чурттуг Чот (улуг шырак, күдер кара эр чүве) чудурук демиселинге кымны-даа ажар турганын сактыр-дыр мен.

Дубно хоорайны дайзындан хостап алыр дээш барык үш ай иштинде туржуп келген бис. Дайзын күштүг турган. Хоорай бирде бистиң шериг кезектеривистиң, бирде дайзынның холунга кирип турган. Мен эштерим Бай-Тайга чурттуг Чудурук Хомушку, Очур Ховалыг, Улуг-Хем чурттуг Даваа Сундуй, Конгар Кара-Сал, Чөөн-Хемчиктен Куулар Семис-оол оларның-биле кады хайгыылче үнүп, берге даалгаларны күүсеткилээн бис. Ол оолдар кандыг-даа чаныш-сыныш чок, кончуг эрес эрлер чүве. Оларның-биле кады хөй фашистерни адып, чамдыктарын тудуп ап, оларның ок-боолорун узуткап, дайзынны чылча шаварынга бичии-даа бол, үлүүвүстү киирбенивиске бөгүн чоргаарланып чоруур бис.

Бистиң шериг кезектеривис хоорайны долгандыр бүзээлепкен турган үеде, бистер долгандыр тулаалыг хөлчүгеш кыдыынга быжыгланып алгаш, пулемёт-биле соксаал чок адып турган бис. Ол аразында огум төне берген, ок ап алыр дээш тура халып чыдырымда, оң талакы будум бастынмас апарган. Ок чодам сөөгүн сый дээпкен болган. Будум ханын арай деп доктаадып, дынзылдыр шарып алгаш, ол-ла черимге өл малгаш кырынга чыда хонган мен. Даартазында даң бажында ийи орус солдат оолдар маңнажып келгеш, мени көдүрүп алгаш чоруткаш, санитар пунктузунга эккелген. Оон сөөлүнде мени госпитальга кезип эмнээш, Кавказче дыштандырып чорудупкан чүве.

Кадыкшылым шериг госпитальынга экижидип алгаш, катап-ла фронтуже чорупкан мен. Ынчан немец-фашистиг эжелекчилерни ССРЭ-ниң кызыгаарындан үндүр сывыра берген турган. Совет шериг кезектери Дунай хемин кешпейн турда четкен бис. Мен артиллерия кезээнге барып кирдим. Ынчан дайзын Совет Армияның Дунайны кежеринге моондактаар дээш бүгү-ле күжүн мөөңнээн турган. Ынчалза-даа бистиң шериг кезектеривис удур халдаашкынны кылгаш, дайзынның ээжээн бастырып, сүрүп чорааш, боттарын хемни кежир ойладып, улам бурунгаарлап чоруп турган.

Ынчан взвод командириниң дузалакчызы турган мен. Ол тулчуушкунга дыка хөй офицерлер, солдаттар орден, медальдар-биле шаңнаткан чүве. Мени ынчан Ада-чурттуң Улуг дайынның орденниң бирги чергези-биле шаңнаан.

Болгарияны хостап турар үеде Алтай чурттуг улуг сержант Бактаев, Урал чурттуг сержант Леонов суглар хайгыылче үнгеш, дөрт хонук иштинде кадыр-берт берге оруктарны эртип чорааш, дайзынның чоогуп турар оруктарын, халдаашкын планнарын тодарадып, машина-техниказын, ок-боозун санап, бир немец офицер, дөрт солдатты тудуп эккелген бис.

1947 чылда төрээн Тывамче ээп келген мен. Октуг боону тудуп алгаш, дайынның узун оруун эртим. Бо хүннерде чүгле бодумнуң районумга эвес, өске-даа районнарга барып чедип, аныяктарга дайын чылдарында көрген-билген чүүлдеримни, совет кижилерниң дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарын оларга чугаалап турар мен. Дайынзырак күштер бо хүннерде база катап бажын көдүрүп турар, ынчалза-даа оларны томаартып шыдаар күш бар, аңаа быжыы-биле бүзүрелдиг бис.

Нортуп-оол МОНГУШ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

Делегей медээлери

ЕВРОПАГА ТАЙБЫҢ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

Дайын айыылынга удур демиселди идепкейжидер, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш хөделиишкинниң неделязы эгелээн. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпири-биле ол чаңчыл болган төөгүлүг май 8-тиң хүнүнде — гитлерлер Германияның дүжүп берген хүнүнде эгелээн. Ол хүнну шилип алганы таварылга эвес. Ол болза, маргылдааларны шиитпирлээрининге күштүг хүлээп ап болур чепсек кылдыр ядролуг векте угаан-сарыыл чокка көрүп турарларга шыңгыы сагындырыг болур. Делегейниң ийи улуг дайыны хып үнүп турган Европа дипп боо-чепсекти эң-не улуу-биле мөөңнээриниң база катап чери болу бээр ындыг байдал-биле эптежип болбас.

Хөделиишкиннер неделязының будуузунде болгаш амдаа бооп турар хуралдарга болгаш конференцияларга, массалыг чыскаалдарның үезинде ядролуг айыылды чайладырынче күжениишкиннерни мөөңнээриниң, империалистиг бөлүктерниң боо-чепсекти эндере бүдүрерин улам өскүдер дээн оралдажыышкынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээриниң эргежок чугулазын онзалап демдеглеп турар. НАТО-нуң агрессчи блогунуң талазы-биле бодунуң барыын-европейжи талалакчыларын каттыштырып алырынче Вашингтонуң бүгү арга-биле чүткүп турары «сылдыстар дайынының» америк программазының коргунчуг айыылдыын онзалап айтып турар.

Космоска боо-чепсекти эндере тургузарын чайладыр болгаш ону Черге соксадырының талазы-биле дугуржулгаларны ажылдап кылырының эргежок чугулазын Роиебо хоорайга болган делегей конференциязынга чүве чугаалааш, Швецияның даштыкы херектер министри С. Андерсон онзалап демдеглээн. Ядролуг боо-чепсекти сайзыраңгайжыдарының оруунга шыңгыы моондак болуп болур ядролуг чепсектиң шенелделерин чорударындан долузу-биле ойталаарын ол саналдаан.

Ындыг негелделер тайбыңны быжыглаарының болгаш космосту милитаризастаазының айтырыгларының талазы-биле чоокта чаа Копенгагенге доозулган делегей ужуражыышкынынга база үнген. Ядролуг бүгү шенелделерни соксадырының дугайында Совет Эвилелиниң саналын хүлээп алырынче, «сылдыстар дайынының» программазын боттандырып чорударын соксадырынче болгаш космосту тайбың ажыглаар сорулга-биле чурттар аразының калбак кады ажылдажылгазынче шилчииринче ооң киржикчилери АКШ-ты кыйгырган.

Европада янзы-бүрү хевирниң чепсектерин кызыгаар чокка мөөңнээриниң айыылы чежемейниң-даа илдең болза, ол чорудулганы ам-даа соксатпаан. Харын-даа ядролуг болгаш аңаа чепсектиң курлавырлары-биле кады Каттышкан Штаттар Европага химиктиг чепсекти көвүдедирин планнап турар. Оларның девискээринге химиктиг чепсектиң чаа хевирин — бинарлыг снарядтарны тургузарынга чөпшээрелди чедип алыр дээш бодунуң НАТО-да талалакчыларынче Вашингтон сөөлгү үеде күчүлүг албадаашкынны кылып турар.

Хөделиишкиннер неделязының мурнунда болгаш ооң үезинде эрткен чыскаалдар, митингилер, дискуссиялар Европаның тайбыңга ынакшылдыг күштериниң Европа дипке айыыл чок чорукту быжыглаарының талазы-биле идип үндүрген Совет Эвилелиниң ханы уткалыг саналдарын деткип турарының өзүп турарын тодаргайы-биле херечилеп турар.

(СЭТА).

АЗИЯГА АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Америк империализминиң болгаш япон реакцияның «Оожум океанның ниитилежилгезин» тургузар дээш кылып турар оралдажыышкыннарынга удур бо чылдың апрель 23-те Совет чазактың медеглелинде айыткан хемчеглерни көрей улустуң бүрүнү-биле деткип турарын «Нодон синмун» солун бижээн.

Амгы үеде АКШ-Япония-Мурнуу Көрейниң үш талалыг шериг эвилелин дүвү-далаш-биле тургузарының оралдажыышкыннарын олар кылып турар. Вашингтон Азияда болгаш Оожум океанда хөй саныг баазаларда ядролуг болгаш химиктиг чепсектиң чаа-чаа хевирлерин улам сайгара тургузуп, Мурнуу Көрейде бодунуң чепсектиг күштерин улгаттырып турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Азияның болгаш Оожум океанның чурттарының бот-боттарынга идегээрин, найыралын болгаш тайбың чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынын улам быжыглаар. Азияга болгаш Оожум океан девискээринге айыыл чок болурунуң айтырыгларын шиитпирлээр арганы тыварынга оларның күжүн каттыштырарының талазы-биле боттуг хемчеглерни Совет чазак саналдаан. Ол хемчеглерни боттандырып чорудар болза, ол бүгү девискээрде байдалга чүгле чаагай салдарны чедирер эвес, харын база бүгү-ниитиниң тайбыңын камгалап, быжыглаарының херээнге улуг салыышкын болур ийик — деп, вьетнам информация агентилели демдеглээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу-барыын Африканың улусчу организациязының (СВАПО) патриоттары расисчи Мурнуу Африка Республиканың шериглеринге удур боо-чепсектиг демиселин күштелдирип турар. Делегей ниитилежилгезиниң негелдезин турбуже, Мурнуу-Африка Республика Намибияның девискээрин эжелээрин үргүлчүлеп турар. Виндхуктан Рейтер агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, СВАПО-нуң отрядтары Намибияның соңгу чүгүнде Онангвена деп шериг баазазынче халдааннар. Ону олар миномёттардан болгаш огнемёттардан боолааннар. Мурнуу Африка Республиканың шеригиниң төлээлекчизиниң миннип турары-биле алырга, эжелекчилер когаралга таварышкан. Оон мурнунда патриоттар мурнуу-африканчы шериг-агаар күштериниң Намибияның девискээринге хайгыыл кылып ужуп чораан «Дакота» деп самолёдун дүжүр аткан.

Намибияның чурттакчы чонунуң хөй кезииниң СВАПО-ну деткиириниң өзүп турарының херечизи Намибияның административтиг төвүнүң чоогунда африканнарның чурттап турары Катутураның чүс-чүс чурттакчыларының чоруткан чыскаалы болган. Эрге-чагырганың шыңгыы хоруушкунун турбуже, Преторияның ёзу-чурумунуң дайынзырактарының холундан сес чыл бурунгаар мөчээн бодунуң чаңгыс чер чурттугларының тураскаалын демдеглээри-биле олар СВАПО-нуң ногаан-кызыл, ак-көк демдектерин хөректеринге кадап алгаш, кудумчуга чыскаалганнар. 1978 чылдың май айның эгезинде Мурнуу Африка Республиканың шериг-агаар күштериниң самолёттары Анголаның девискээринде Кассингиде намибий дескеннерниң лагерин араатанзыы-биле бомбалааннар. Оон түңнелинде муң ажыг кижи, колдуунда херээженнер болгаш бичии уруглар өлген.

Тель-Авив делегей эргелериниң норма-чижектерин каржызы-биле үрээш, Палестинаның араб улузунга удур массалыг шаажылаашкыннарны кылып турар. Эжелелде черлерден арабтарны күш-биле сүрүп үндүрүп, палестиннерниң бажың-балгадын узуткап, чер участоктарын хавырып турар.

ЧУРУКТА: Мухаммед Салим Вахидтиң өг-бүлезиниң эжелекчилерниң бузуп, узуткаан бажыңының чанында турары.
АДН—СЭТА-ның фотозу.

АНГОЛА РАДИОНУҢ ТАЙЫЛБЫРЫ

ЛУАНДА. (СЭТА). АКШ-ка болгаш расисчи Мурнуу Африка Республикага баштаткан делегей империализминге удур ангола улустуң демисели-биле бодунуң эп-сеткил каттыштырылгазын Совет Эвилели база катап бадыткаан деп, Анголаның национал радиозунуң тайылбырында айыткан. Тускай догуннаан чорукту, депшилгелиг ниитилел тургузуун камгалап турар ангола улустуң шудургу демисели-биле Совет Эвилелиниң эп-сеткил каттыштырып турарын СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев дорту-биле медеглээн деп, радио онзалап демдеглээн. Бодунуң салым-чолун боду тускай шиитпирлээринге ангола улустуң эргезин хүлээп көрбейн турар АКШ-ты болгаш Мурнуу Африка Республиканы ол шиитпирлии-биле буруу шапкан.

АКШ-тың деткимчези-биле, а сөөлгү үеде ооң дорт киржилгези-биле расисчи Мурнуу Африка Республиканың холгаарлап киржиириниң болгаш агрессивтиг политиказынга Ангола ам он чыл иштинде таваржып турар. Анголаның хоойлу ёзугаар чазаан дүжүрер болгаш эрге-чагыргага оларның аайынга турар чалчаларны тургузар дээш бүгү-ле чүүлдерни Вашингтон болгаш Претория кылып турар. Чүгле эрткен чылын расисчи дайынзырактар Анголага удур улуг хемчээлдиг беш халдаашкынны кылган, ооң-биле аңаа он-он миллион доллар когаралды чедирген. Бистиң чуртувусту АКШ-тың чазаа «неоглобализмниң өөредиин» боттандырып чорударының чери болдурарын күзеп турар. Ол сорулга-биле Вашингтон Унитаның контрреволюстуг бөлүүнге «Стингер» дээр ракеталар-биле болгаш өске-даа амгы үениң чепсээ-биле хандырып, ажыы-биле деткип эгелээн.

Бистиң чуртувустуң тускай догуннаан чоруун болгаш хамаарышпас чоруун тоop көрбейн турар АКШ-тан ылгалыштыр Совет Эвилели Анголаның кезээде эң-не шынчы өңнүү болуп келген болгаш бооп турар. Империализмниң болгаш реакцияның күштеринге удур демиселге Анголаның улузун Советтер чурту чайгылыш чокка деткип турар деп, радио айыткан.

ЛИВИЯГА УДУР ЧАА ХЕМЧЕГЛЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганның администрациязы бот догуннаашкынныг Ливияга удур чаа саң-хөө-экономиктиг хемчеглерни ажылдап кылгаш, аңаа бодунуң Барыын Европада эвилелчилерин хаара тудуп, киириштирерин күзеп турар. Чижээ, «Вашингтон пост» солуннуң бижээни-биле алырга, Ливияның «Либаан араб эйрлайнз» дээр национал ужар чүүл компаниязының төлээ черлерин бүрүнү-биле хаарын, азы ол ужар чүүл компаниязының ынаар ужуушкуннарының санын дыка кызырарын администрация планнап турар. Ооң-биле чергелештир Ливияга кезик-чамдыызы азы бүрүнү-биле хамааржып турар банкыларда боттарының салган акша-хөреңгизин уштуп алырынче барыын-европа чазактарын Вашингтон албадаар деп турар. Ол бүгү хемчеглерниң сорулгазы болза, М. Каддафиниң чазаан «часкаанзырадып, суларадыры бооп турарын» солун бижээн.

ЧАҢЧЫЛЧААН УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле чылдың-на Тиилелге хүнүнге тураскаалып ужуражылгалар эрттирери чаңчыл болган.

Музейниң лекторийинге Ада-чурттуң улуг дайынының киржикчилери В. А. Воробьев, В. Е. Сайгутина, Д. М. Дресвянников А. Н. Попсуйко эки турачы Б. Ш. Лама олар-биле хоорайның № 2, 11 школаларының өөреникчилери ужурашканнар.

В. Воробьев Калининград, Ленинград фронтуларынга болгаш Ийиги Прибалтика фронтузунга тулчуп чорааның дугайында өөреникчилерге чугаалап берген. Ол Ада-чурт дайыны орденниң ийиги чергезинин, «Эрес-маадырлыг чорук дээш» медальдың болгаш өске-даа шаңналдарның эдилекчизи.

Б. Ш. Лама бодунуң чугаазынга Украин ССР-ниң Сурмичи, Деражно суурлар болгаш өске-даа хурттакчылыг черлерни хостаарынга киришкенин сонуургаткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде тыва чогаалчылар дайын дугайында кандыг чогаалдарны бижээнин төөгү эртемнериниң кандидады, чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан чугаалаан.

Л. АРАКЧАА.

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

тип, кижи төрелгетенниң келир үези дээш демиселге маадырлыы-биле өлген дайынчыларга тураскаалдарга, акы-дуңма хөөрлерчиге чечектер салыышкыннары, совет шериглерниң байырлыг чыскаалдары эртип турган.

Ындыг байырлыг ёзулалдар май 9-та Совет Тываның найысылалы Кызылга база эрткен. Эртенгиниң он шакта республиканың удуртукчулары, хоорайның хөй-нииитизиниң төлээлекчилери, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, комсомолчулар, аныяктар, өөреникчилер дайын чылдарында маадырлыы-биле өлген дайынчыларга тураскаалдың баарынга гирлянда-чечектерни салган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарынга, бүгү чыылганнарга Тиилелге хүнү-биле байыр чедиргеш, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле улуг сорулгалар дугайын, маңаа хоочуннарның киржилгезиниң улуг ужур-дузазын демдеглээн. Он бир шакта пролетариаттың баштыңчызы В. И. Ленинниң тураскаалының баарынга база чечектер салыышкыны болган.

Ооң соонда чаңчыл ёзугаар, Ленин шөлүнге Кызыл гарнизонунуң шериглериниң болгаш аныяк-армейжилер шериг отрядтарының ырлыг чыскаал көргүзүү болган.

Улуг Тиилелгеге тураскааткан янзы-бүрү байырлыг ёзулалдар, ужуражылгалар, концерттер, спортчу көргүзүглер, маргылдаалар ийи хүн үргүлчүлээн. Олар Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының чырыткылыг тураскаалынга совет улустуң шынчызын, Төрээн чуртунга бердингенин база катап бадыткаан. Кым-даа уттундурбаан, чүү-даа уттундурбаан.

Н. БАЗЫР.
О. ОХЕМЧИК.
В. КАРА-САЛ.

ШЫЛГАРААННАР АРАЗЫНДА

Россия Федерациязының ыры болгаш танцы ансамбльдериниң баштайгы көрүлдези эгелээнден бээр чеди чыл болган. Москвачылар болгаш хоорайның аалчылары ам база катап ийиги Бүгү-россия көрүлдезиниң тиилекчилери-биле ужуражып, оларның талантызын магадааннар.

Россияның эң тергиин ансамбльдериниң көрүлдези Чайковский аттыг концерт залынга бир ай ажыг үеде үргүлчүлээн. Оларның түңнел концерти талантыларның айыраңнаас еңнерлиг чечээ-биле дөмейлешкен. Концертти Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады, ССРЭ-ниң улустуң артизи Игорь Моисеев удурткан. Тиилекчи ансамбльдерниң аразында «Саян» ансамбль база кирип турар.

Тыва аялгаларны чаңгыландыр ойнап, сыгыткан бөлүк күүседикчилерни база «Боад танцыны» көрүкчүлер чылыг хүлээп алган. «Саян» ансамбль жюриниң бедик үнелелин чедип алган болгаш ийиги чергениң дипломы-биле шаңнаткан.

В. БЕЛЯКОВ.

Москва хоорай.

ЧУРУКТА: «Боад танцыны» күүседип турары.

Авторнуң фотозу.

«САЯННЫҢ» ШАҢНАЛЫ

Тываның күрүне филармониязының ыры болгаш танцының «Саян» ансамбли чоокта чаа ансамбльдериниң ийиги Бүгү-россия көрүлдезинге киришкеш, тиилекчилерниң бирээзи болган. Аңаа холбаштыр республиканың культура министерствозунга артистер-биле ужуражыышкын болган. РСФСР-ниң культура министри Ю. С. Мелентьевтиң адын салган Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң адрезинге келген телеграмманың сөстерин министр А. С. Серен чыылганнарга номчуп таныштыргаш, байыр чедирген. Ооң-биле кады ол көрүлдениң жюри комиссиязының даргазы ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Игорь Моисеевтиң жюри кежигүннериниң ат салганы ийиги чергениң кызыл дипломун залда олурганнарның холун дамчып, чоргааралды хайныктырган.

Ужуражыышкын соонда Тываның ыры болгаш танцының «Саян» ансамблиниң уран чүүл удуртукчузу В. С. Нанактаев-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, дараазында интервьюну алган.

— Виталий Семенович, ыры болгаш танцы ансамбльдериниң ийиги Бүгү-россия көрүлдезиниң канчаар эрткенинге хамаарыштыр силерниң бодалыңар кандыгыл?

— Ийи ээлчеглиг үргүлчүлээн көрүлдениң түңнели үнген. Барып-барып калбак делгем Россия девискээринге түңнел көрүлдеге киржири оюнчук эвес. Ийиги ээлчегге саны коллективтер арткан. Бо улуг конкурска Татар АССР-ниң артистери тиилээн. Ынчалза-даа бистиң артистеривис тыва чериниң каас чараш, өңбаазын чурумалын, амыдыралда чаартылгаларны найысылал Москваның Чайковский аттыг концерт залынга уран чүүлдүң дузазы-биле муң-муң көрүкчүлерге чедирип шыдаан. Берге шылгалданың түңнелинде ийиги черни Удмуртиядан келген «Италмас» ансамбль бистиң-биле үлешкен. Үшкү чергениң дипломнары-биле чукчаларның «Эргирон», Коми АССР-ниң «Асьякна» ансамбльдери шаңнаткан.

Жюриниң даргалаан Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Моисеев болгаш уран чүүлдүң өске-даа улуг мастерлериниң көрүлдеге берген үнелели чаа ажыл-херектерже бистерни улам сорук кийирери чугаажок.

— Онзаланы берги дег номерлер, ылгалы берги дег артистер хөй-ле боор аа?

— Уран чүүлдүң мындыг улуг нарын маргылдаазынга ийиги черже үнери — алдар болгаш хүндүткел-дир. Бистер дөмей-ле тиилекчилер болдувус ышкажыл.

Кымны ылгай адап мактаары берге. Маңаа артист бүрүзүнүң киирген үлүү улуг. Олар шуптузу, футбол командазының кежигүннери ышкаш, мурнунга салдынган сорулганың харысалгазының бедиин билип, бот-боттарын деткижип, демниг, найыралдыг, күженнишкиниг ажылдааннар. Кижи бүрүзү болуунга дагдынган херээн канчаар кылып ужурлуг турганын ёзугаар, ынчаар ак сеткилдиг бедик кедурлүүшкүннүг күүседип шыдаан. Ынчангаш олар шуптузу — эрхейлер!

— Ансамбльдиң мурнунда амгы сорулгалар кандыгыл?

— Майның баштайгы хүннеринде Барын-Хемчик, Сүт-Хөл районнарының ажыл-ишчилеринге баран болгаш келдивис. Ам каш хонук дыштангаш, Сибирьниң хоорайлары Кемерово, Новосибирск, Томск, Омск хоорайларже гастрольдап чоруптар бис. Оон улаштыр Ыраккы Чөөн чүкче Камчатка чедир хоорайларже аътаныптар бис. Аал-оранывысче август эгезинде ээп келир бис.

Интервьюну бистиң корр. Д. САЛЧАК кылган.

ИЙИ КИЖИ БОЛГАШ СНАРЯД

Полесьениң совхоз-техникумунуң студентизи Михаил Концуммер амгы үеде бодунуң баштайгы бүдүрүлге практиказынга белеткенип турар. А оны аныяк оол бодунуң аттажы Михаил Морозтуң маадырлыг чоруун катаптап, эрткен чылын күзүн дайын үезинден бээр артып калган снарядтың частыышкынындан эш-өөрүнүң амы-тынын камгалап алганы тарылга шөлүнге эрттирер.

...«Коммунар» совхозтуң ажыл-ишчилери картофель ажаап аарынга школачылардан дуза дилээн. Сески классчы Миша Концуммер комбайнның үстүкү транспортёрунуң чанында турушту ээлепкен: картошка-биле кады коошпа дамчыштыр кээп турган даш, ээрген, өът дээн чижектиг чүүлдерни дозуп чыып чораан. Хенертен дуюк дааш үнген соонда, херээженнерниң корткан үннери дыңналган. Миша хая көрүп келген: транспортёр аажок улуг дадарык снарядты эккеп чораан. Ам бичии болгаш ол куду барып дүжер — оон соонда...

Шиитпир боду-ла келген — өөреникчи снарядты сегирип алган. Арай чиктиг чүве болганын эскерип каан тракторист комбайнны тургузупкан. Миша снарядты хөрээнге чыпшыр тутпушаан, чиңге чадалап черже дүжүп эгелээн. Оон чанынга класс удуртукчузу Евдокия Григорьевна Ериоленко маңнап келген.

— Суггарылга бугазының үнүнче чүгле мээң соомдан кылаштаар сен — деп, башкы өөреникчизинге кортканын чажыра аарак чугаалаан. Ол чепшээрежип, бажын согаш кылынган.

Ынчангаш ийи кижи изин басчып, оожум чорупкан. Беш уругнуң иези — башкы болгаш чаа-ла 15 харлап чораан өөреникчи.

Аар снаряд холдарны шыладып чораан. Оолдуң хавааны дургаар борбак-борбак дерлер сыстып үнүп келген. Арай деп буга бо. Ооң дувунче дүжүп бады келгеннер. Миша башкызының дузазы-биле аажок оожум дискек кырынга сөгүүп кээп, шенектери-биле чөөнге даянып келген...

Ооң соонда чыйгыртып келген сапёрлар снарядты ол чыткан черинге-ле чазылдырыпкан. Чүге дээрге ону кайнаавыр сөөртүр арга чок деп түңнелге олар келгеннер.

В. ХАЧИРАШВИЛИ,
СЭТА-ның корр.

ЧАМДЫК ЧЕРЛЕРДЕ ЧАДАГАЙ

Частың адак айы үнүп келген. Кайда-даа көк үнүп, чечектиг куштарның үнү чаржалажып, арга-ыяш ногаараап эгелээн. Чурттакчылыг черлерниң ишчилери частың бо магалыг, чаагай айынга аккуштур боттарының девискээрлерин аагайжыдып, [illegible] кирип турары дыка-ла өөрүнчүг. Ол дугайында «Шынның» почтазынга кээп турар хөй санның чагаалар бадыткаар. Ында авторлар боттарының чурттаар төрээн суурунга (хоорайынга) чоргааралын илередип, оон чаражыр, ынаарлыг болуру улам экижидер дээш [illegible] кылыр деп турарын бистиң-биле үлежип турар. Эх, ыяк-ла ажыктыг, сеткилге таарымчалыг чагаалар бар. Ынчалза-даа...

Бо «ынчалза-даа» деп сөске дыка-ла таарзынмас мен ийин. Чүге-ле чүве ийик дээрге, кижиге өөрүнчүг чүүлдерни картыр хөме база бээр [illegible] болгактар болза кестип [illegible], оон хайындан ук сеткил ажыгдаар ужурга таваржыр бээр. Бо удаада чаагайжыдылга деп чаагай херекче сагыш салбас черлерниң барын дыңнаткан чагаалар, үстүнде сөстү чугаалаарынче албадап четпестерин сөглээрин [illegible] келди. Ындыг чагааларны редакцияның почтачызы мээң сумкамче суп каан болду. Бо удаада ол дугайында чугаалап көрзе бе дээн сеткил-биле столумдан турбаан, оларны номчааш, кайгап ор мен.

Бирги чагаа. Ол Улуг-Хемниң Ак-Туругдан келген. Автору бухгалтер **Алексей Чылбак.** Чагаазында ийи фоточурукту база кады суп каан. Ында тырттырган чүүлдер сеткил-хөөнну хөмүрертир. Ушпазын дээш ыяш-биле «дээктеп» каан херимни (ону автор мээң чурттап орар бажыңым чаны деп тайылбырлаан), кудумчу доллур хөй-бек сугну чида [illegible]. Төрээн суур Ак-Туругнуң өзүп, хөгжүп орарынга чоргааралын ол илереткеш, [illegible] мешкен бажыңнарны сайтып [illegible], шала сөөлзүрелиг «ынчалза-даа» деп сөстү база занакайын ажыглааш, Ленин болгаш Тайбын кудумчуларында оруктуг багай кылганын бижээн. Оон 1978 чылдың планын ёзугаар кылыр тургаш, ук документиниң тургузуунуң каттышкан дирекциязы бо чылдың иштинге чедир «быжыг» кадагалааш, совхозка хүлээдип берген чүве-дир. Ол план «быжыын» чылдар ук кудумчулар узап өзе берген (шаг-шаа-биле турар эвес), а ол орук ам оголдуг өг-бүлелерге шаптык апарган, буга-сумун оруун дуглай берген, телефон, радио чагылары тургузар арга чок апарган. А эде кылыышкынның дугайында айтырыг тургузарга, харысалгалыг эштерниң харыызы бо: «телевиделде көрдүнмээн». Моон соңгаарты үеде бажыңнарның тепнүткен одалгазы, изиг-соок суг-биле хандырылгазының инженерлиг системазы база «телевиделде көрдүнмээн».

Ынчангаш «шаг-шаа-биле турбас» деп үлегер домакты база катап сактып, 1978 чылдың деңнелинден уштунуп 1986 чылдың база моон соңгаарты-даа [illegible] деңнелиг бодап, тодаргай хемчегни алыры Улуг-Хем пайкүүскомунда. Чадаанада орук-тудуг участогундан (ол черни [illegible] турар будунунге) бистер, тодаргайлаарга, мен — Мергелдей болгаш бижикчи бухгалтер А. Чылбак олар [illegible] ор бис.

Ийиги ийи чагаа. Оларның кайызы-даа Ак-Туругдан ындай Адар-Тешту ужарга, кестип келир Чадаанадан келген. [illegible] хоорайны бижикчи (**Ондар Аракчаа Чүлдүмович** дээр) тос оруктуң белдиринде, [illegible] аалчыларның [illegible] дээрзин демдеглээш, ол хире [illegible] арыг-шевер талазы-биле шыдажыр арга чок байдалдың тургустунганын бижээн. «Каш чыл улаштыр тарып, ажаап-тежээп келген садчыгажывыс хайгаарал чогундан кадып, курган эгелээн, аңаа уруглар чайганыр черлерниң чүгле чагылары арткан, садты долгандыр туттунган херимни үрегдээн, улуг демир эжикти бир «кашпагай» чолаачы машиназы-биле үш чыл мурнунда-ла база үстүрген, ам-даа турбушаан» дээн олуруглар хейнүүле болгандырын келир-дир. А чунар-бажын долгандыр бокту дугайын номчуурга хамык-даа чиртим. Хирлиг суг чунар-бажыңны долгандыр хөлбектелип үнүп кээр, а ында моортай, ыт кеги... дээш чок-ла чүве чок!

Бижикчи **Э. Ондар** Чадаананың төп кудумчуларының асфальтызынга «доктааган». Оларны кылганындан бээр элээн үр апарганындан ыяң торлап дужуп турар апарган чүве-дир. Ылаңгыя частың бо адак айында довурак-доозун безин дам барган. Крестьянская кудумчузунуң рынок чоогунда оруун шала кылгаш каггаанын шүгүмчүлээн.

Хоорайның Советская, Дружба, Сельская кудумчуларынга кагдынган кудуктар база [illegible] сеткилин дүвүреткен, мени база дүвүреткен. (Шынап-ла, оларның өртек-үнези улуг болгай, а амгы үеде камналга, хумагалал дугайында айтырыг дыка чидиг тургустунган. Ол дугайында Чадаана хоорай Совединиң күүсекому эки билир боор деп, мен Мергелдей аан база чурттакчы Э. Ондар олар идегеп олур бис. А билир болза... кылганы эки эвеспе.

Амдызында сөөлгү чагаа. (Мындыг чагаалар ам турбас болзун!). Кызыл хоорайның чурттакчызы О. Лама менден дуза дилеп бижиди. Ол эртен, кежээ Улуг-Хем кыдыынга, «Азия төвү» тураскаал чоогунга селгүүстээр чаңныг кижи-дир. Эргим хемниң эриинге турупкаш (чүгле турупкаш) арыг агаар тынарга шынап-ла сеткил сергеп кээр болгай. О. Лама ынчаар селгүүстеп чорааш, чамдыкта дыштаныр олуруксай бээр. А сандай аңмаа тывылбас. Уруг-дарыг туткан аныяк иелер-даа, ажы-төлүнүң уругларын сөөрткен кырганнар-даа аңаа келир, а кижи олурар сандай оон тывылбас. Ынчангаш [illegible], чаагайжыдылга комбинады, шынап-ла, маңаа сандайлар кылырының чемчээң алыр болза эки эвеспе.

Чаагайжыдылгага хамаарышкан чагааларны номчуурун соксап каалыңар. Бодаарга, бөдүүн-даа ышкаш, а херек кырында социал ужур-дузалыг улуг айтырыг бо болгай. Ынчангаш бо айтырыгже кичээнгейни улгаттырар херек. [illegible] суур (хоорай), [illegible] кудумчулар, [illegible] черлер кижилерниң ужур-дузалыг болгай. Тодаргай хемчеглер алдынган турар ужурлуг. Маңаа «ынчалза-даа» дээр ылдак турбас.

СОНУУРГАКТАРГА

Класс иштинде парталарның канчаар салдынганындан өөреникчилерниң материалды шиңгээдип алыр аргалыы хамааржыр бе? Калифорния университединиң эртемденнери беш-алды класстарның өөреникчилери-биле шинчилел ажылы кылгаш, мындыг түңнелге келген: парталарны эмгизи ышкаш эвес, а башкыны хүрээлеп турар кылдыр долгандыр салыр болза, өөреникчилерниң идепкейи дыка бедиир.

* * *

Австрияның Вайц округунда машинаны ээрик башкарып чораш туттурган болгаш чолаачылаар эргезин казыткан кижилерниң аттарын түс чериниң солуңунга парлап турар. А адын парлаткан кижи ооң өртээн солуңга төлээр.

* * *

Хөй каът бажыңнар өрттенгенде кижилер камгалаарынга ажыглаар үрдүрүп каан сыртыктың чаа моделин Токиога үлегпүр делгелгезинге көргүскен. 49 дөрбелчин метр калбак, 2,5 метр бедик ол сыртыктың кырынче 60 метр бедиктен халаан кижи кемдевес.

* * *

Гавра деп француз хоорайга чоокку үеде ядролуг шак тургустунар. Ол кезээтей ылаптыг — 250 муң чыл иштинде чаңгыс секунда «чазылдыр» болур. Ол Швейцарияда атомнуг хронометрниң моделин алыр.

ТВ

МАЙ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 9.00 — «Белорус вокзалы». Уран-чечен фильм. 10.40—10.45 — Медээлер. 14.10 — Медээлер. 14.30 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «ЭДЧ. Атомнуг энергетиканың индустриязы», «Тракия — үнүш-дүжүткүр чер», «Кол чүве — кижи». 15.20 — «Чүүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 15.50 — Карел радионуң болгаш телевидениениң симфония оркестриниң концерти. Петрозаводскиден дамчыдылга. 16.20 — Черде, дээрде болгаш далайда. 16.50 — Мультфильм. 17.20 — А. С. Пушкин Михайловскоеде. 18.50 — Чадаг-тергеге чарыш. Польшадан дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— «Эрмитаж». Барыын Европаның ювелир уран чүүлү. 19.35 — «Экранда — кинокомедия». «Бачым чымыш». 21.00 — «Үе». 21.30 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Н. Миннин. 22.30 — Кинореклама. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Амыдыралдың херээ». Док. фильм. 8.35 — С. С. Прокофьев. «Золушка». Балет. 9.20; 14.05 — Немец дыл. 9.50 — Совет чурулга уран чүүлү. С. Т. Коненков. 10.40 — «Биосфераның эталоннары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — А. Сурковтуң поэзиязы. 11.55 — «Операция «Терминал». ССРЭ, АКШ, Великобританияның чазак баштыңнарының Потсдам конференциязының дугайында. 12.50 — Г. Баклановтуң чогаалдарының арыннарындан. 13.35 — Төөгү. 6 класс. Катап тургузуушкун үезиниң эртемденнери. 14.35 — Тележурнал. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бир эвес ынакшып беривмзе». Уран-чечен телефильм. 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдылга. 20.30 — Дзюдо хүрешке Европаның чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Хоорайны хулээп алдым». Уран-чечен фильм. 22.50 — «Шивилиг арыг чогаан болгаш хөлегелиг». Док. телефильм. 23.00—00.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Киев). Минскиден дамчыдылга. Чапсарда (23.45) — Аар атлетикага Европаның чемпионады. ГДР-ден дамчыдылга.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

АГААР

Республикага булуттаар, биче чаъс чаар. Дүне хаттың дүргени секундада 15—20, күштелгенде 25 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 1—6 градус чылыыр, чамдык черлерге 3—8 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 15—20, чамдык черлерге 6—11 градус чылыг болур.

Кызылга дүне хадыыр. Хаттың секундада дүргени 15—20 метр, күштели бергенде 25 метр чедер. Биче булуттаар, дымыраалдыр чаъс чаар.

Дүне агаарның температуразы 4—6 градус чылыг болур, хүндүс 17—19 градус чылыг.

КИНО

МАЙ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жертва обмана» — 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник —10.00, 13.20, «Город мастеров» —11.40, 15.00, «Я любил вас больше жизни» 16.40, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Принц и нищий» — 12.00, «Куда пошел солдат» — 14.00, 16.00, «Точка отсчета» — 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Легенда о любви» 15.00, 17.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» КТ: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» — 14.00, 16.00 шактарда.

МАЙ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жертва обмана» — 9.00, 11.50, 14.40, 17.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бойся, отец девятого сына» — 10.00, 11.30, «К-клуб — «В мире приключений» — 15.00, «Точка отсчета» — 13.00, «Сыщик» — 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Я любил вас больше жизни» — 15.00, 16.30, 18.00, 19.30, «Киносборник» — 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мы обвиняем» — 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

ШЫН
Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солуң келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуң неделяда 6 катап үнер
Чагыг № 3293.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00649.